

Cavanşir Yusifli

20 avqust 2016

WWW.KASPI.AZ

III YAZI

“IX Hissə” şeirində əvvəldən sıza-sıza gələn (özü də ağrıyla-!) kə-dər sıxlaşır, şırnaq olur, açılır, əvvəldən hiss etdiyin, həm də bir az sonra gedəcəyini düşündüyün hislər geri qayıdır, bağlı olduğu əşyalarla; bu əşyaların necə dəyərlər reallığa bağlı olsa da, bir ucu göylərdə süzən tə-rəfləri daha çox qabarır və bu hal, in-tonasiya və ritm strukturunda sürək-lilik yaradır, sən mətnin intonasiya strategiyasını dərinləndirən hiss edirsən, nəyin sona yaxınlaşdığını və nələrin hələ təzə başlanacağını da fəhmlə duyursan. Bütün bunlar şeirin qərribə arxitektónikası ilə hiss etdirilir. Burda belə bir ayrıntını xüsusi ilə qeyd etmək istərdik: şair, xüsusi halda bu mətndə bir memar işi görür, bütün əldə olan hissələri, keçid və dönüş-ləri bir nöqtə daxilində nəzərdə tutur, şeirin yaddaşı deyilən ifadədə keçmişdə olmuş, ancaq unudulmuş hadisələr dirilir, sanki bunların üstünə su səpilir, yeri gəlmişkən, mətn-

dişləri qopduqca qopur, burda isə dağ başına, qara, uşaqlığa, nağıla, elə ölmə də bir qarşısıalınmaz həs-rət var. Vətən uğrunda ölmək kimi

Bu mətndə əşyaların mətndə gö-rünməsi və yerini başqa əşyalara verməsi ardıcılığına diqqət yetirin. Şair bunların heç biri üzərində da-yanmır. Əşyalar sadəcə bir-birini əvəz edir, onlardan, yəni onların mətnə gəlməsindən doğan semantik xətt necə var, elə də qalır; ancaq nə baş verir? Bunların hamısı məntdə gizlənen nağılın içindəki “ağ”la əla-qələnilir, öz gücünü və enerjisini bu sözə tapşırır və mənaların “savaş meydanı” genişlənir.

Bir də ki, bir cüt alma ağacı var idi həyətdə. Cənnət alması. Barını qonaqlar yeyirdi həmişə. Əslində ağaclar bəndəyçün göylərə əl açar, özüsə ağ-ban göylərçün ac olar, bəndənin hamısı qonaqdı əslində, qonaqda - ağacda “ağ” var, bilirsən. Mən isə çox tez qocaldım. Cavankən. Darağım hələ də cibimdə. Yadıma düşsəydi uşaqlıq sonadək, inan ki, atardım.

yada salınan nağıl dərhal ipək tül ki-mi göyə çəkilir, “ağ “ yada düşür və bundan sonra ömür, dünyada yaşa-dığın real ömür lent kimi gözlərinin önündən keçir; sən həm bu nağılı danışan, həm də ona qulaq asanın mövqeyinə yiyələnirsən. Yenə də... bir daha, bir daha əşyaların vəziyyə-ti, onların həyatın, ömrün mənasiyla dəruni əlaqəsi sanki bütün mətn bo-yu təkrarlanan “ağ” sözünün içindən çıxır. Əşyalar, kəlmələr, insanın do-ğulması, dil açması, danışması, əş-yaları və həyatı tanıması, həyatın əlində əsir qalması, ən sadə və mü-hüm sirrin qəfildən qulağına çatma-sı, yəni artıq yorulduğu anda. Bütün bunlar, bu qarışıq şeylər sanki ko-leydoskopun içində fırlanır, ixtiyari hərəkətlə yaradılan dinamika səsi sözə, sözü mənaya, mənani həyatın ən ucqar dibindəki sirrə çevirir.

Doğrusu masalar çəkdi mənə bu kafeyə, masalar, masalar üstündə əşyanı düz saxlar, yəni ki, bir qismət duz-çörək kəsdinsə düz ol, pozma kəsməti.

KƏLMƏLƏR VƏ ƏŞYALAR

Səlim Babullaoghlunun “IX Hissə” şeiri barədə

də su stixiyası, əvvəldən axmaz ki-mi görünən axının birdən ləpələn-məsi gözün önünə gəlir. Bu sular uşaqlıqdan baş alıb gəlir, o dövrlə bağlı bəzi olaylar artıq itdiyindən çay lal axır, ancaq bircə hadisənin yada düşməsi kifayətdir ki, çay bü-tün varlığıyla görünsün və insan hə-yatının, özü də kütlə içində uşaqlığı, taleyi ilə tək qalan insanın faciəsi bi-linsin. “İkinci gün” ömrün, həyatın xatırlanması, çək-çevir edilməsidir.

Nə deyim, uşaqlıq həminin qisməti. Möcüzə, ya nağıl - kim necə istərsə, qoy elə söyləsin. Düzünü deyim ki, uşaqlıq yadımdan çıxdı. Dağa da getmirəm nə vaxtdı. Bircə atamçün nobata yemək apararı ağ atlı anamın ətrini almağım qalıbdı yadımda: nehrənin yanına atılmış xalası, yovşan ətirli darağı qoxladım, ağlardım Darağda “ağ” var, Atam da - anam da qocadı, Qocanın darağı olmaz, bilirsən.

Şeirin buraqədərki hissələrindən fərqli olaraq bu parçalarda fraqmen-tlər var. Mətnə fraqmentallıq dərinə işlədikcə qırılan, sökülən yerlərin qaynaq edilməsi zərurətini gücləndirir və bu da mətnin nağıl strukturuna dönüşünü şərtləndirir. “Möcüzə, ya nağıl - kim necə istərsə, qoy elə söy-ləsin ”. “Ağatlı anam” ifadəsi bu kontekstdə qərribə təəssürat oyatsa da (çünki “ağatlı oğlan” ifadəsi var əslində, idomadır, frazeoloji vahid-dir, bunu parçalamaq və başqalaş-dırmaq olmaz), əslində həm “ağ” seqmentinin semantik sərgüzəşti ilə bağlanır, həm də ölməz, dilə gəl-məz, ifadə edilməsi çox çətin olan sevgini bildirir və yenə də “ağ” məna vahidi ilə qovuşur: o şey ki, tə-mizdir, qəlbin dərin qatları ilə, de-mək həm də Tanrıyla bağlıdır, dağ-da qərar tutur, qarların arasında - tanrı dağları

Sonra daraq ömür darağı. Höl-derlinin şeirlərində “dişləri düşmüş ömür darağı” şeiri var. Burda isə “yovşan ətirli daraq”. Hölderlin “gö-rünmək, peyda olmaq / apparaitre” felindən istifadə edir, güllərin günə-şə boylanaraq ölməsini təsvir edir, buna paralel olaraq ömür darağının

Deyirlər, uşaqlıq - adamlar öləndə qayıdır yaddaşa, Bilmirəm.

Burda işlənən “daraq”sa artıq əv-vəlki bənddəki daraq deyil, “ağ”dır, yəni üreyin bir guşəsində güllə kimi gizlənen yerdir. Burda maraqlı olan cəhət səsin az qala keçmiş zaman-dan gəlməsi stixiyası ilə bağlıdır, yə-ni səs sanki həm inidiki zamanda səslənir, həm də onun keçmişlərdən dönməsi effekti aşılır. Bütün əş-yalar keçicidir, ötəridir, elə bu şeirdə işləndiyi kimi, bir vaxtı, bir məqamı gözləmək lazımdı, o zamanı ki, uşaqlıq yaddaşa qayıtsın - yəni, hər yerin qardan ağarması, göz-gözü görməsən...

Böyükdüm şəhərə gələndə. Gördüm ki, adamlar başa yox, ayağa meyli. Ayaqda “ağ” var bəlkə də. Hər halda çarığım cırıqdı, az sonra tulladım. Amma ki, yenə də başayaq baxırdı adamlar. Qadınlar boyaqlı, kişilər dalğındı. Üzlərdən çaşqınlıq yağırdı, bomboşdu baxışlar. Nə isə

Və bu “nə isə”dən sonra şeir ye-nə nağıla dönmür, nağıl dilində içində-ki sirləri anladır; qeyd edək ki, ən dərinədə yerləşən sirləri orda üzə, yəni səthə çıxarmağın ən kəsə yolu nağıldır. “IX Hissə”nin bu yerində də belə bir məqam yetişir. Burada nağıl iki funksiyanı birdən icra edir: həm mətnə epik stixiya aşıləyır, həm də ömrün, talenin gizlinlərini elə öz do-nunda - sirr haləsində təqdim edir. Hekayət nağıl dilində elə danışılır ki, onun səsləndirildiyi ton intonasiya-nın daxili nüvəsinə, yəni belə demək olarsa, sxeminə nüfuz edir və bu an-da nəyin real, nəyin irreal olduğu əhəmiyyət daşımır; əksinə, nağılla-manın özü mətnin bütün funksio-nallığına yiyələnir, yəni intonasiya bir formal element kimi “danışır”: küsdüm, barışdım, sıxıldım; az get-dim-yüz getdim; / dəre-təpə düz get-dim; nazıldım-üzüldüm /

hekayət uzundu, sonunda yorul-dum... Beləcə, hər bir əhvalat fraq-mentinin içinə gözlədiyin və ya göz-ləmədiyin halda sürəkli şəkildə “təh-kiyə strukturları” daxil olur və qəfil

Adamlar anlamır bu sirri: ağ süfrə ləkəyə qarq olur, adamlar faniyə. Gedəcəm, burdan da gedəcəm. Yoruldun? Limon sal çayına. Qabığı qalını gözdədi limonun, sarısı ağımtil olanı Gedəcəm, dağlara gedəcəm. Dağlarda “ağ” var, bilirsən.

Mətnədən də göründüyü kimi “təsvir” düzxətli deyil, burulğanlıdır, spiralvaridir və əslində, təsvir də de-yildir. Dinamikadır, söz, səs, məna hər zaman yox, məhz üreyinə dam-dıqda, bu hissini içindən keçib onla-ra diqqətlə baxdıqda canlanır, funk-sionallıq qazanır. Yeri gəlmişkən mətnə “ağ” ifa-dəsi təkçə ülvə və əlçatmaz şeyləri ifadə etmir, həm də, ayaqlar altına düşən cəhətləri də bildirir. Məsələn, “ağbənz adamlar”, yalandan deyilən sağlıqlar və dərhal belə bir deyim: sağlıq da olurmu şərlə, şərabla... Amma artıq bu nağıl deyil, onun tərs üzüdür, nağıl öz yerini başqa bir se-mantik plana verir, diqqət edin:

O gün birisi gəlmişdi, sarışın qadındı: yanında atası və iti. Ağ ətdən qovurma yedilər, dadlıdı dedilər, içdilər. Ağappaq sürsümük küçüyə çatdı. Dava-mərkə qopdu axırdı.

Dastan stixiyası yaranır, ona ke-çid edilir, ağır-ağır, ləngərlə, sonra sanki bu olmamış kimi “hamar” təs-vir..., yəni, bu mətnə həmişə bir dönüş, nəyəsə dönüşmə stixiyası yaşayır. Və sona qədər də belə da-vam edir. Hər gün qaralan önlük, hə, gördüyü qara üzldən qaralan, çirk-lənən önlük və dağların qarı, yeganə ələc ora uçmaqdı, atayla qızın bağa gətirdiyi, qabağına ağ sümük atılan tula kimi... Və nağıl dərin qatlarında gizlənen fantastikaya çevrilir:

Bir də bilirsən, qorxuram dağlara qalxanda önlük yelkəntək açılı, Qaçıra dağları bizdən, aşağı uçura Birisi gəlmişdi az əvvəl. Əvvəllər görmədim heç burda.

Fantastika tülünün, pərdəsinin arxasından mətnə başqa bir əhvalat

daxil olur, nəsrin nəzm formasında nəql edilməsi:

.... Birisi gəlmişdi az əvvəl... Buraların tanımadığı bir adam. Əynində qalın kürk, şotland yunun-dan şərf, dəridən də əlcək. Cənubda qar olmaz, olsa da az-az... Bizdə ancaq dağlarda qar olur. Dinmədi. Sonra “ağ” sözün içində deyil, sözün yüz kilometrliyində, adamlar, talelər ara-sında axtarılır:

Dedi ki, sinəmdə dağ var. Qərribəm. Qərriblər üşüyər. Dedi ki, ən isti qiyafə Vətəndi Ağlad. Ağlamaq ağarmaq, “ağ” olmaq deməkdir. Bax, budu paltarı (göstərir). Gec-tez adamlar onsuz da soyunur, Adamin sonunda ağ var onsuz da.

Sonra görüş yeri mistika auraya bürünür. Şair Adilin dostu gəlir, polis qiyafəsində. Rəssamam deyir, əs-

lində. Sağ əllə tapançanı çıxarır sto-lun üstünə qoyur. Yaraqda ağ var, deyir. Bura zirzəmidi, havasız yerdə, deyir, get, mən də gələcəm, mütləq gələcəm.

Sən də getsən yaxşıdı, gəlmə buraya. Əvvəla havasız yerdə, zirzəmi. Ətraf da görünməz. Dağları demirəm. Bilirsən, deyirlər dağlar batanda su çıxar yerindən. Buranın altında bilirsən nə qədər çirkab var, suçəken mühərrik acızdı. Əslində, yer özü göy üçün zirzəmi, anbardı. Özün fikirləş, hardayıq biz indi.

Və nağıl burda bitir. Bundan sonra isə mətnin əvvəlində misralar arasında pıçılı kimi eşidilməz olan kəlmələr mətnin ümumi ritminə uy-ğun olaraq öz-özünü təkrar edir, yə-ni misralar arasındakı cazibə sahə-sindən qurtularaq şeiri bir daha, - bu dəfə səsin pıçılıtdan da asta tonuyla yazır. Qapqara lövhədə quruyub qa-xaca dönmüş, mürəkkəbi lap çox-dan qurumuş qədim bir yazının üs-tüylə. Belə olduğu üçündür ki, 9 rə-qəmi ilə göstərilən hissədə (1 versiy-a) mətn ixtiyari misradan, həm də sonundan əvvəlində doğru oxunmağa davam edir, yəni bitməmək effekti yaradır. Nəzərə alsaq ki, bu düşü-nülmüş, əvvəlcədən qurulmuş bir şey deyil, onda çox qəliz bir suala cavab vermək məcburiyyətində qalı-rıq: niyə? Şübhəsiz ki, bu hissədən sonra aşağıdakı misralar gəlməsydi:

Səhərdi. Müəzzin minbərdə azan oxuyur sirli ahənglə. Təksən, təkdi müəzzin minbərdə, təkdi minbərdə. Havada yağış qoxusu, içində səs var. Açısan qapını səs səsə qarışar, kükrəyər. Damcılar oynayar damda: “tup-tup”. Bir az su. Qapanıb səcdəyə söyləsən: “... Təksən...”, gözündən yaş axar. Yalnızlıq azar içində, büdrəyər, bütünə çevrilər mətnlə. Döyünər üreyin həmahəng. Birisi dünyadan gedərsə, bir körpə doğular hardasa. İçinə yüngüllük köç edər.

Dünyanın sonu elə dünyanın əv-vəli kimidi, dəyişən heç nə yoxdu.